

GLEDALIŠKI LIST

Narodnega gledališča v Ljubljani

1939-40

OPERA

16 G. BIZET:
CARMEN

GLEDALIŠKI LIST

NARODNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI

1939/40 ŠTEV. 16

OPERA

UREDNIK: M. BRAVNIČAR

GEORGES BIZET:

CARMEN

PREMIERA 21. JUNIJA 1940

V pestri operni literaturi je le malo del, ki bi uživala splošno in nedeljeno priznanje vseh plasti poslušalcev, kakor tudi glasbenih teoretikov in kritikov. Bizetova »Carmen« je med redkimi umotvori, ki spadajo v to vrsto. Njena popolna skladnost vsebine z obliko, njena izredna življenjska sila, ki ji doslej niti čas ni mogel izbrisati najmanjše poteze svežosti, njena prepričevalna neposrednost dramatskega izraza so jo uvrstili med prva in najpopolnejša dela tako zvanega železnega opernega sporeda. »Carmen« je vzor glasbenega odrskega dela, ki je do mojstrske dovršenosti dognano v celoti kakor tudi v potankostih ter je tudi v teh svojstvih po Bizetu še nihče ni presegel. V tej operi se manifestirajo vse dragocenosti galskega duha, zato bo ostala »Carmen« veledelo svetovne operne literature z vsemi značilnostmi francoske bitnosti. Glavne odlike francoske umetniške tvorbe: jasnost, oster čut za odliko in esprit, so v Bizetovi mojstrovini do največje mere zajete.

Tragika glavne junakinje ima svoj temelj v njenem bistvu in v nujnih posledicah njenega značaja in nravi. Demonizem njene

ženskosti, nebrzdana, čeprav iskreno občutena ljubezenska nagnjenja, uklepajo v pogubne vezi njo in njene žrtve; silen ogenj strasti vžge vsakogar, ki pride v njeno bližino, da nato v njem zgori. Taka je usoda Carmen in taka je usoda vseh, ki iščejo ob njej sreče.

V vsem dejanju je osište in gibalo tragedije. Carmen prevladuje vsej okolici v takšni meri, da stopijo vsi ostali razen Don Joseja v senco, kakor hitro se na pozorišču pojavi glavna junakinja.

*

»Carmen« je imela pred izbranim občinstvom svojo premiero 3. marca 1875. v Parizu. Delo, ki je Bizetu zagotovilo neumrljivo ime v glasbeni zgodovini, pa ni na premieri uspelo in skladatelj je ves potrj zbežal po prestavi v ravnateljstvo, kjer so ga prijatelji zaman skušali opogumiti.

Kritike so bile domala vse uničujoče. Neki kritik je celo napisal: »Glasba je temna, učena, bolj simfonična nego dramatična. Bizet se je hotel najbrž priključiti tako zvanim apostolom bodoče glasbe in prelomiti z vsem, kar smo doslej smatrali za tradicionalen okus.« »Bizetov sistem more roditi samo zmešana dela,« je trdil z vso resnostjo Paul de Saint-Victor v »Moniteuru«. Zanimanje občinstva za delo pa je od predstave do predstave raslo. Vendar ni obiskovalcev gledališča toliko privlačevala Bizetova glasba, kakor »nemoralnost«, ki so jo strogi in umni kritiki zasledili v dejanju. Skladatelj je umrl točno tri mesece po premieri »Carmen« 3. junija 1875. v Bougivalu v naročju svoje oboževane žene, hčerke skladatelja »Židinja« Halevyja. Njegova smrt je zbudila mnogo simpatij in sočustvovanja do mladega nadarjenega glasbenika in bi lahko »Carmen« pripomogla k pravemu uspehu, če ne bi Opéra comique, kjer se je delo predvajalo, radi finančnih težkoč morala prekiniti svojega dela. Radi polemik o »Carmen« in radi njenih uspehov v provinci in v zamejstvu, je postalo Bizetovo ime kmalu znano in tako je skladatelj prišel do zasluženega priznanja tudi v prestolici. V zamejstvu je doživela »Carmen« prvi večji uspeh na Dunaju že v oktobru 1875. Za dunajsko uprizoritev je Bizetov prijatelj Ernest Giraud priredil »Carmen« v veliko opero z baletnimi vložki in recitativi, kakršno izvajajo danes na vseh

odrih z izjemo Pariza, ki predvaja »Carmen« v prvotni obliki z vmesno prozo. V februarju naslednjega leta so »Carmen« izvajali v Bruslju, toda brez posebnega uspeha. Leta 1878. so jo igrali v Angersu in Lyonu na Francoskem, uspeh je bil presenetljiv, prav tako v Londonu, kjer so jo peli v italijanščini, v Dublinu in leta 1879. v New Yorku, kjer jo je pel londonski ansambel, medtem ko je druga angleška skupina nastopala ž njo po vsej Kaliforniji. »Carmen« je v svetu doživljala uspeh za uspehom, le Pariz se je je otepal. Končno se je na splošno zahtevo občinstva moralo odločiti tudi ravnateljstvo Opere Comique, da jo je nanovo naštudiralo in uvrstilo v svoj spored. 24. aprila 1883. je bila pariška izvedba, ki je izzvala pravi orkan navdušenja. Od tega dne je stalno v sporedu pariške opere in ostala bo, dokler bo živa francoska glasbena kultura.

*

Podlaga za opero »Carmen« je tvorila Prosper Mériméejeva novela, ki jo je pesnik napisal v času svojega potovanja po Španiji najbrž po resničnem dogodku. V libreto Meilhaca in Halévyja je vpletena v dejanje nova oseba: Micaela, ki naj ublaži ozadje ciganske tragedije z mehko družinskih čustev. Micaela je tedaj nekak kontrast Carmen.

Georges Bizet je bil rojen leta 1838. v Parizu. Njegov oče je bil glasbenik in je že zgodaj zapazil sinovo nadarjenost za glasbo. Poslal ga je študirat na konservatorij, ko je bil star komaj devet let. Šolal se je pri raznih profesorjih. Med njegove učitelje spada tudi Charles Gounod, avtor »Fausta«. Z devetnajstimi leti je že dobil »Veliko rimsko premijo« za skladbo, ki so ji prisodili drugo nagrado »samo zato, ker je bil njen avtor — šele otrok«. Ko je prejel nagrado, je nadaljeval svoje glasbene študije v Rimu, kjer je bil skupno s H. Berliozem in kjer je imel priliko, da se je natančneje seznanil s Palestrinovo glasbo in z Napoletansko opero, ki je pomenila višek takratne reprodukcije. Po smrti svoje matere se je vrnil v Francijo in od tega časa datira njegovo ustvarjajoče delo in tudi življenje, polno materijalnega pomanjkanja.

Bizet je bil izboren pianist; napravil je sam klavirski izvleček »Carmen« in tudi izvleček »Mignon« je njegovo delo. Preživljal se je zelo skromno s korepeticijami in lekcijami ter delal aranžmaje za različne instrumentalne sestave. Tudi operet se je lotil v družbi drugih skladateljev, samo da bi zaslužil za vsakdanji kruh.

Pred »Carmen« je Bizet napisal tri opere: »Iskalci biserov«, »Deklica iz Perth« in »La guzla d'Emir«, ki so bile kot dialogne opere predhodnice »Carmen«. Poleg teh oper ima Bizet še več drugih stvari, ki pa so spričo »Carmen« manj pomembne. Radi pregleda omenim na tem mestu še opero »Djamileh«, opereto »Doktor Mirakel«, glasbo k Daudetovi drami »L'Arlesienne«, ki je obdržala kot suita svojo popularnost do današnjih dni, nekaj ouvertur, pesmi in simfoničnih stavkov. Opero iz življenja ruskega carja Petra Velikega pa je zažgal.

Vsebina

I. Trg v Sevilli. Micaela išče med vojaki svojega zaročenca Don Josėja; ker ga ne najde, zopet odide. Z novo stražo pride José. Ko se začuje zvonec tobačne tovarne, pridejo delavke, med njimi Carmen, obče znana koketa. Mladenci, ki so jo že pričakovali, se ji laskajo, ne da bi kaj dosegli; njej je vseč edino le José. Micaela se vrne — prinese Josēju pismo od doma ter mu pripoveduje o ljubezni njegove skrbeče matere. José se ganjen spominja ljubeče matere in rojstnega kraja ter naroči odhajajoči Micaeli, naj mater presrčno pozdravi in poljubi. V tovarni nastane prepir in pretep, zato pošlje poveljnik straže Zuniga narednika Josėja, da napravi red. José privede iz tovarne Carmen, ki je bila neko tovarišico ranila. Poveljnik zapove Carmen zvezano odvesti v zapor. Carmen, ki dobro ve, da lahko omami vsakega moškega, se začne prilizovati Josēju in res kmalu doseže svoj namen. José se strastno zaljubi vanjo ter jo na poti v zapor izpusti. Zuniga zapazi prevaro in zapove odvesti Josėja v zapor.

II. Na vrtu krčme. Tihotapci in cigani plešejo in popivajo. Začuje se veselo petje prihajajočih »toreadorjev«; med njimi je slavni

zmagovalec Escamillo. Vsa družba ga navdušeno pozdravi in Escamillo pripoveduje o svoji zadnji zmagi v bikoborbi. Po odhodu Escamillovem prigovarjajo tihotapci Carmen, naj gre ž njimi, Carmen pa jih zavrne, poudarjajoč, da pričakuje svojega ljubčka. José pride in kmalu ga Carmen zopet očara s petjem in plesom. Toda začuje se vojaški signal, ki kliče Joséja domov. Carmen je užaljena, da jo hoče José tako kmalu zapustiti, zato mu porogljivo veli, naj le gre nazaj v kasarno. Baš ko se José napoti domov, potrka zunaj na vrata Zuniga, ker pa mu nihče ne odpre, kar siloma sam odpahne vrata in vstopi. Zuniga zapove Joséju naj gre takoj domov. José se mu upre ter celo preti s sabljo. Tihotapci razorožijo Zunigo in ga, rogaje se mu, odvedo. Po rahlem odporu se José pridruži tihotapcem.

III. V soteski. Tihotapska družba hoče po naporni poti počivati, poprej pa še preiskati pota, je li kje skrit kak carinar, José pa naj med tem straži odloženo blago.

Joséjeva mati je poslala Micaelo iskat sina. Micaela pride vsa zbegana, in ko zazre Joséja na skali, ki hoče baš ustreliti prihajajočega Escamilla, se silno ustraši in pobegne. Na Joséjevo vprašanje, česa išče tu, odgovori Escamillo, da je prišel k svoji ljubici Carmen. Po kratkem prerekanju se začne boj z nožem; José bi bil Escamilla premagal, če bi ne bila prihitela Carmen na pomoč. Carmen hoče z Escamillom proč, José pa ji to zabrani. Micaela roti Joséja naj se vrne domov k umirajoči materi. Globoko ganjen se odpravlja José z Micaelo na pot, nezvesti Carmen pa reče, da se bosta kmalu zopet videla.

IV. Pred areno v Sevilli. Ljudstvo pričakuje slovitega Escamilla in ga prihajajočega navdušeno pozdravlja. Carmen želi biti priča nove zmage svojega Escamilla in ne posluša svaril svojih tovarišic. Ko hoče Carmen stopiti v areno, jo ustavi José, roteč jo, naj gre ž njim, ona pa ga zavrne, da ljubi Escamilla. José jo ponovno roti, toda zaman; ona sname prstan, ki ji ga je bil podaril José in mu ga vrže pod noge. Besen ji zabode José nož v srce, da se zgrudi mrtva.

„Carmen“ s happy endom?

»Carmen« je nedvomno najbolj izvajana opera, pa vendarle ta mojstrovina ni bila pri premieri deležna uspeha. O glasbeni vrednosti »Carmen«, ki je istočasno ljudski zaklad in delo visoke kulture, ni menda potrebno razpravljati. Zanimiva je malo znana izjava Richarda Wagnerja, ki je na Dunaju leta 1875. slišal Bizetovo opero in rekel: »Končno vendarle nekdo, ki ima domisleke.« Tudi kasneje je Wagner večkrat pohvalil duet med Micaelo in Josejem v 1. dejanju.

V ostrem nasprotju z izjavami nesmrtnega tvorca nemške glasbene drame pa so izlivi pariških glasbenih kritikov po premieri. Nekdo iz te vrste je napisal: »Kakor znano, spada gospod Bizet k tisti novi sekti, ki uči, naj se glasbene misli razpršujejo, mesto da bi se vklepale v gotove konture. Za to šolo je gospod Wagner orakel. Motiv ni več moda, melodija je antikvitirana.«

V marcu 1875 so »Carmen« predvajali najprvo, kakor je v Franciji običaj, pred povabljenimi literati, kritiki in umetniki z generalko, ki je nadomeščala prav za prav premiero. Tudi tem »izbrancem« opera ni posebno ugajala. Poslušalci so bili — čujte in strmite — najmanj zadovoljni s tragičnim zaključkom opere.

Posmehovali so se tudi Bizetovemu nazivu opere: »lirična drama«. Francoski skladatelj je bil, kar je tudi manj znano, goreč privrženec Wagnerjeve umetnosti. V »Carmen« je hotel najti analogijo z Wagnerjevo junaško glasbeno dramo. Pritisk javnega mnenja pri generalki na skladatelja, ki je polagal vse upe na »Carmen«, je bil tako velik, da je skladatelj že sklenil spremeniti dramatsko tako učinkoviti finale. Carmen naj bi — kakšna neokusnost! — na koncu opere vzela Don Joseja!

Ta skrajno banalni happy end pa je k sreči sprožil silen odpor pri nosilcih glavnih vlog, pri pevki (Carmen) Galli-Marie in predvsem pri tenorju (Don Jose) Leryu.

Ta dva pevca, ki sta imela več smisla in razumevanja za nujnost glasbene drame kakor ves parket strokovnjaških kritikov, sta

izjavila skladatelju, da bosta odložila vlogi, če bi spremenil pretresljivi konec na ljubo nerazumni publiki. Ta uspešni protest je odločil umetniško usodo opere, ki je pozneje doživela uspeh, kakršnega je le malokatero drugo operno delo. Bizet, ki sta ga podprla izvrstna pevca, je pokazal odločnost in se uprl zahtevi, da bi spremenil zaključek opere.

Pa to ni bil edini primer, da se je moral Bizet pri študiranju »Carmen« boriti s tujimi silami. Bizet je namreč namenil partijo Don Joseja tenoristu Leryu. Za to težko in pomembno vlogo je direkcija določila tenorja Duschesnesa, ki pa je nenadoma zbolel. Lery je moral nadomestiti Duschesnesa tudi v Gounodovi operi »Romeo in Julia« in to z velikim uspehom. Mladi tenor je ugajal skladatelju »Carmen« in zato se je odločil, da mu poveri odgovorno vlogo v svoji novi operi. Zakulisne spletke so hotele to preprečiti, Bizet pa, čeprav izredno mehak mož, je bil tokrat neizprosno in odločen in tako je Lery končno le dobil vlogo Don Joseja.

Bizetu ni bilo treba obžalovati te svoje odločnosti. Da je opera kljub odklonilnim kritikam uspela in se uveljavila, je zasluga izvrstnega pevca Leryja in učinkovite zaključne scene. Prav ta realistična scena z umorom nezveste ljubice, ki je organični, dramatični zaključni akord opere, je priboril pri občinstvu izreden uspeh.

Pa tudi Galli-Marie je mnogo prispevala s svojo kreacijo Carmen k uspehu. Njena zunanost v »Carmen« je bila v popolnem skladu s tipom, ki ga je Merimee opisal v svoji noveli: »Imela je tako kratko krilce, da so se ji videle številne luknjice v nogavicah. Dvigala je svojo mantiljo nad rameni, da je mogla pokazati velik akacijev šopek, ki ji je gledal izpod srajce. Tudi v ustnem kotu je imela akacijev cvetko. V Franciji bi se pred tako oblečeno žensko prekrizali. V Sevilji pa je pred njo vsakdo napravil kompliment. Vsem zijalom je odgovarjala z roko ob boku, drzno in izzivajoče kot ciganka, kakršna je pač bila...«

Razumljivo je, da bi bil happy end s takšno junakinjo neokusnost brez primere.

Dr. A. Graefe.

»Zadnja leta se je začela opasno širiti neka vrsta umetnosti in kritike. Neplodne polemike in suhoparno besedičenje ubijajo najvztrajnejšega in najpogumnejšega delavca. Skladatelj je vedno manj, kritikov pa vedno več in rasto kot gobe po dežju. Pri nas imamo najraznovrstnejšo glasbo: glasbo preteklosti, sedanjosti in bodočnosti, ali pa tudi melodično, harmonično ali izumetničeno. Poslednja je najnevarnejša izmed vseh. Zame pa sta samo dve: dobra in slaba! Ustvarjajoči umetnik porablja vse svoje sile, vse svoje znanje, da dovrši svoje delo. Nato ga od obupa in straha trepetajoč kot največji zločinec izroči javnosti: »Glejte, poslušajte in sodite!« In kaj storimo mi? Preden mu sploh hočemo slediti, ga pobaramo za legitimacijo. Zanimajo nas v prvi vrsti njegove manire, njegovi odnošaji in umetniški nameni. To ni kritika — to je policajstvo. Če je avtor genijalen in talentiran, smo mu dolžni priznanja; če pa ni, ga smemo pomilovati, a ne žaliti. Ne iščimo v umetniku tega, česar nima, temveč upoštevajmo to, kar ima.«

Georges Bizet v »National-Revue« l. 1867.

*

Včeraj sem dvajsetič slišal — verjemite ali ne — Bizetovo mojstrovino. Spet sem se zatopil v nežno pobožnost in nisem — ušel. Ta zmaga nad lastno potrpežljivostjo me preseneča. Kako takšno delo izpopolnjuje človeka! Človek postane sam, mojstrovina! — In resnično, kadarkoli sem poslušal »Carmen«, sem začutil v sebi več in ostroumnejšega filozofa, kakor običajno: tako potrpežljiv, srečen, indijski in umirjen sem bil... Pet ur sedenja: prva stopnja do svetosti!... Ta glasba se mi zdi popolna. Ona prihaja k nam prožna, lahkotno in z vljudnostjo. Prijetna je in v njej ne začutiš nikjer nikakega napora. Vse dobro je lahkotno, vse, kar je dobrega, teka z nežnimi nožicami; prvi stavek moje estetike. Ta glasba je huda, rafinirana, fatalistična: in vendar ostane poljudna — to ni ne rasna, ne posameznikova rafiniranost. Bogata je. Precizna.

Friedrich Nietzsche o »Carmen«.

Lastnik in izdajatelj: Uprava Narodnega gledališča v Ljubljani. Predstavniki: Oton Župančič. Urednik: Matija Bravničar. Za upravo: Karel Mahkota. Tiskarna Makso Hrovatin. Vsi v Ljubljani.

LEKARNA
Mr. A. USTAR
LJUBLJANA
nasproti glavne pošte

Oddajajo se zdravila po recepte vseh bolniških blagajn. — Priporoča malnovec prlsten, naraven v useh množinah. — Orig. norveško ribje olje, sveže, naj-finejše vedno v zalogi. — Naročila točno po povzetju!

Klavirje, gosli, čela, saksofone, trompete, klarinete
Hohner harmonike in vse glasbilne potrebščine od
šolskih do prvovrstnih izdelkov kupite najceneje pri

WARBINEK
MIKLOŠIČEVA 4

Garantirano mojstrsko popravilo in
izboljšanje glasu pri vseh glasbilih

A. JANEŽIČ

Galanterijske in modne potrebščine

*Šolske, pisarniške in knjigoveške potreb-
ščine na debelo in na drobno*

LJUBLJANA
FLORJANSKA ULICA 12-14

*Knjigoveznica, industrija šolskih zvezkov
in poslovnih knjig*

OB
LEPI
GLASBI,
SLADKE
BON-
BONE!

Bon-Bon

LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA CESTA 30

Izbira keskov, bonbonov, čokolade, desertov in likerjev.

Knjigarna Kleinmayr & Bamberg

najstarejša v Jugoslaviji, priporoča
svoje bogato zalogo strokovnih in
zabavnih knjig v vseh jezikih

Ljubljana, Miklošičeva cesta števil. 16

ŠUMI

ČOKOLADA, BONBONI, FINO PECIVO,
BONBONIERE, LIKERJI, I. T. D. I. T. D.
VEDNO SVEŽE BLAGO - TOVARNIŠKA ZALOGA

GRADIŠČE ŠTEV. 7 - 9

POLEG DRAME

